

УДК: 159.942:37.015.3-053.5:316.35(477.65)
DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-2-1>

Ірина Савенкова,

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, вул. Никольська, 24, м. Миколаїв,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0081-9297>,

Наталія Цумарева,

старший викладач кафедри психології та педагогіки,
Кропивницький інститут Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань»,
вул. Полтавська, 40, м. Кропивницький, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ СУПРОВІДІ ЕМОЦІЙНО ДЕПРИВОВАНИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Багатократно перенесені у минулому складні життєві ситуації в сім'ї та поза нею несприятливо впливають на формування особистості дітей. Одним із таких факторів є емоційна депривація. Довготривале перебування дітей молодшого шкільного віку в умовах емоційної депривації призводить до виникнення цілого ряду негативних наслідків. Найбільш вразливою в цьому плані є емоційна сфера, оскільки саме вона напряму залежна від негативних змін та впливів оточуючого середовища. Спектр негативних наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку досить широкий: від легких емоційних порушень, які можна подолати шляхом корекційно-розвивальних вправ, до глибоких психічних розладів та хвороб, які потребують довготривалого лікування. Отже, ситуація емоційної депривації потребує вживання профілактичних та корекційно-відновлювальних впливів. Метою статті є розкриття особливостей використання психотерапевтичних методів при організації психологічного супроводу емоційно депривованих дітей молодшого шкільного віку. Для вирішення поставленої мети нами був застосований комплекс теоретичних (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення) та емпіричних (спостереження, опитування, бесіда, експертні оцінки, тестування, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів) методів дослідження. Результати аналізу літературних джерел дають змогу узагальнити, що з метою подолання емоційної депривації у дітей можуть використовуватися такі форми допомоги, як: адаптація, соціалізація, навчання, розвиток, корекція, консультація, психотерапія, супровід, реабілітація. Найбільш дієвою формою психологічної допомоги ми вважаємо супровід. Розроблена та апробована нами модель психологічного супроводу, яка включає допомогу прийомним сім'ям в подоланні негативних наслідків емоційної депривації у дітей, заснована на системі роботи з прийомними дітьми та батьками, а також проведення спільних батьківсько-дитячих занять. Для проведення психологічного супроводу дітей ми використовували різноманітні методи психологічної корекції та розвитку (бесіда, ігри, вправи, малювання, фантазування, релаксація) у поєднанні з психотерапевтичними методами (символ-драма, арт-терапія та позитивна психотерапія). Дієвість та ефективність розробленої нами моделі психологічного супроводу емоційно депривованих дітей молодшого шкільного віку перевірялась на основі повторного психодіагностичного дослідження та порівняння отриманих результатів контрольної та експериментальної груп. Використання корекційно-розвивальних методів у поєднанні з психотерапевтичними дало можливість отримати стійкі та довготривалі результати у зниженні проявів емоційної депривації та підвищенні рівня емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: емоційна депривація, молодші школярі, наслідки емоційної депривації, психологічний супровід, психологічна корекція, психотерапія, емоційний інтелект.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

Проблема збереження психічного здоров'я та гармонійного розвитку дітей є однією із головних задач в області охорони здоров'я, психології, психотерапії та психіатрії. Формування та розвиток особистості залежить від факторів спадковості, середовища та виховання. Загальновідомо, що під впливом позитивних факторів, особистість дитини розвивається рівномірно, гармонійно і всебічно, а негативні фактори можуть призводити до різноманітного роду порушень і розладів. Таким чином, перебування дітей в несприятливих умовах проживання та виховання призводить до розладів розвитку, дисфункцій та деформацій особистості.

Одним із таких факторів є емоційна депривація.

Досліджуючи тему емоційної депривації, необхідно відзначити, що ця проблематика є недостатньо розробленою в психологічній науці і практиці. Якщо інші види психічної депривації (наприклад, материнська, когнітивна, комунікативна, сенсорна, психомоторна) достатньо висвітлені в наукових дослідженнях, то тема емоційної депривації, хоча і не є новою в науці, потребує більш глибокого аналізу. Зокрема, вимагає уточнення саме поняття «емоційна депривація», спостерігається неузгодженість думок щодо детермінант її виникнення та наслідків. Також мало літературних джерел щодо подолання та корекції емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку.

Емоційну депривацію визначають як психічний стан, який виникає внаслідок незадоволення емоційних потреб особистості або перебування її в несприятливому середовищі, що призводить до різноманітних порушень в емоційній сфері (Ярославцева, 2014; Фурманов, Фурманова, 2019). Проте, на нашу думку, емоційну депривацію не слід ототожнювати з психічним станом. Ми вважаємо, що емоційна депривація є соціально-психологічним явищем, яке описує процес, ситуацію довготривалого перебування особистості в емоційно збідненому середовищі, обумовленого незадоволенням емоційних потреб, втрати, недостатності чи відсутності можливостей для встановлення та підтримки тісних емоційних зв'язків зі значимою особою. Емоційна депривація ж, у свою чергу, через негативні почуття та емоції, які відчуває дитина, може викликати різноманітні психічні стани та процеси (наприклад, агресію, тривожність, апатію і т. д.), проте сама ними не є.

Якщо в більш ранніх теоріях виникнення емоційної депривації вона розглядалася виключно стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, то зараз акцент її суб'єктів змістився і на дітей зі звичайних сімей, які зазнають впливу батьківської знехтуваності, знецінення та висміювання емоцій та почуттів дитини, емоційного насилля та жорстокого поводження (Брецко, 2016; Гошовська, 2020). Також явище емоційної депривації стало розглядатись крізь призму трудової міграції, коли батьки змушені на тривалий час залишити своїх дітей на піклування родичів, в результаті чого у дітей формується почуття непотрібності та покинутості (Ровенчак, Ілік, 2018).

Вплив емоційної депривації на психіку дітей зазвичай описується через різні негативні наслідки в емоційній сфері (бідна гамма емоцій, невідповідність емоційних проявів життєвим подіям, швидка зміна настрою, поверховість почуттів, неадекватні форми реакцій дітей на схвалення і зауваження, алекситимія, підвищена схильність до страхів і тривожності, надмірна імпульсивність, агресивність, невротичність і т.д.) (Машкаринець-Бутко, 2013; Персіянцева, 2013).

Ми ж дотримуємося точки зору мультидисциплінарного підходу і вважаємо, що прояви емоційної депривації стосуються не тільки виключно емоційної сфери, але й всієї психічної, фізичної та соціальної сфер особистості. Так, емоційна депривація може призводити до слабкості м'язового тону, відставання у рості та вазі (Роголь, 2020), збільшення мигдалевидного тіла та підвищення рівня кортизолу (Пілута, 2017), виникнення психосоматичних захворювань (анорексії, булімії, діареї, запорів, розладів дихання та харчування) (Савенкова, 2019), психічних розладів (гіперактивності, афектів, схильності до депресивних станів, виникнення фобій, психопатій, нейротизму, нервових звичок – вискубування волосся, биття головою об стіни, ссання долоні, пальця, волосся, царапання шкіри, кусання нігтів) (Пеньков, 2015). Окрім того, доведено вплив

емоційної депривації на виникнення девіацій у поведінці (Гура, 2007), труднощів у навчанні та проблем в соціальній адаптації (Кінлей, 2018).

Отже, ми можемо констатувати, що емоційна депривація у дітей молодшого шкільного віку впливає на всі сфери особистості, змінюючи їх, деформуючи та ускладнюючи їх розвиток. Тому емоційну депривацію можна назвати не тільки негативним фактором особистісного розвитку дітей, але й потужним знаряддям змін і перетворень у психіці, що потребує вирішення питань її раннього виявлення та подолання.

Таким чином, актуальність і недостатня розробленість питання корекції та подолання емоційної депривації у молодших школярів дозволили сформулювати **мету** нашої статті: розкриття особливостей використання психотерапевтичних методів при організації психологічного супроводу емоційно депривованих дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Аналіз та систематизація літератури з питань подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку.
2. Побудова моделі подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку.
3. Складання та впровадження програми психологічного супроводу емоційно депривованих дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань нами був застосований комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження. Так, групу теоретичних методів склали аналіз, синтез, порівняння та узагальнення даних наукових і методичних джерел та інформації з інтернет-ресурсів щодо шляхів компенсації та подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку.

Для проведення емпіричного дослідження на констатувальному етапі проведеного нами експерименту ми підбрали комплекс психодіагностичних методів – спостереження, опитування, бесіда, метод експертних оцінок та тестування, а також кількісний та якісний аналіз отриманих результатів. У дослідженні взяло участь 180 молодших школярів із м. Кропивницького (90 хлопчиків і 90 дівчаток) віком 6-10 років. Всіх досліджуваних ми об'єднали у три групи по 60 осіб у кожній: 1) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; 2) прийомні діти; 3) діти, які виховуються в біологічних родинах.

Психодіагностичним інструментарієм для дослідження наслідків емоційної депривації стали наступні методики: шкала кольорового діапазону настрою А. Н. Лутошкіна (Гуцало, 2011), тест-опитувальник емпатичних тенденцій А. Меграбяна та Н. Епштейна (Лемак, Петрище, 2012), тест фрустрації Розенцвейга (дитячий варіант) (Дерманова, 2002), шкільний тест тривожності Філліпса (Лемак, Петрище, 2012), карта спостереження Стотта (Музика, Остринська, Остринський, 2000), «Оціночна шкала

емоційних проявів дитини» Й. Шванцара (Головей, Рыбалко, 2002), проєктивна методика «Будинок-дерево-людина» (Лемак, Петрище, 2012).

З метою подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку ми сформували експериментальну групу, в яку увійшли діти у кількості 30 осіб, які за результатами діагностичного дослідження мали високі прояви емоційної депривації.

Виявлений за допомогою факторного аналізу симптомокомплекс наслідків емоційної депривації і став мішенями впливу на формувальному етапі експерименту. Факторний аналіз отриманих результатів дослідження наслідків емоційної депривації був проведений за допомогою методу головних компонентів (Principal components) з обертанням варимакс (Varimax). Адекватність моделі оцінювалась за критерієм Кайзера-Мейера-Олкіна. У якості критерію рівня значущості була використана факторна вага 0,30.

Перед проведенням порівнянь середніх значень у всіх трьох групах (контрольній, прийомні діти, сироти) «до» і «після» проведення експериментальної роботи, ми виконали перевірку всіх рядів значень на нормальність за допомогою критерію Колмогорова-Смирнова. Математичний розрахунок проводився із застосуванням статистичного пакету SPSS.

Формувальний експеримент передбачав подолання негативних наслідків емоційної депривації за допомогою застосування моделі психологічного супроводу прийомної сім'ї. Розроблена нами модель психологічного супроводу прийомних сімей включала роботу з прийомними батьками та прийомними дітьми. Робота з батьками передбачала проведення індивідуальних та групових бесід і консультацій та тренінгових занять, спрямованих на допомогу дітям у подоланні наслідків емоційної депривації. Робота з прийомними дітьми передбачала проведення індивідуальних та групових корекційно-розвивальних занять та консультацій. Окрім цього, нами був організований тренінг дитячо-батьківських відносин, в якому приймали участь діти разом із батьками.

Впровадження моделі психологічного супроводу здійснювалося на базі Кропивницького міського та Кропивницького обласного центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Аналіз ефективності впровадження моделі психологічного супроводу здійснювався на основі повторного проведення діагностичного дослідження та порівняння результатів контрольної та експериментальної груп із застосуванням методів математичної статистики.

Результати

Застосування психокорекції є найбільш розповсюдженим методом подолання емоційної депривації у дітей у країнах Східної Європи. За свідченням багатьох науковців емоційна депривація чинить найбільший негативний вплив саме на емоційну сферу особистості, тому психокорекційні засоби повинні бути направлені на корекцію небажаних проявів емоційно-деструктивної поведінки (Чебикін,

Яцишина, 2018), забезпечення дітей яскравими емоціями та емоційним спілкуванням (Уманська, 2013), подолання внутрішнього дискомфорту, пов'язаного із нездатністю задовольняти емоційні потреби (Терлецька, 2019) та корекцію афективних реакцій (Максименко, 2013).

Також заслуговує уваги питання впровадження різноманітних інтервенцій в дитячих будинках та інтернатах. Так, завдяки активному професійному ревіталізаційному (психореабілітаційному, психокорекційному, рекреаційному) впливу можлива компенсація різних видів психічної депривації та значні зрушення в психічній діяльності дітей (Гошовський, 2019).

У західній Європі та США довели свою ефективність застосування консультування та психотерапевтичних методів для подолання наслідків емоційної депривації. Оскільки діти з ранньою емоційною депривацією демонструють неповагу до себе, низьку самооцінку, мають страх самотності та недостатньо розвинуті навички самовладання, тому при організації психологічного консультування вони потребують допомоги у вирішенні проблем зі збереженням незалежності та відстоюванні психологічних кордонів (Вінк, 2020), подолання почуття порожнечі і нездатності впоратися зі своїми емоціями (Аміанто, 2018).

Для роботи з клієнтами із досвідом ранньої депривації, які відчувають брак безпеки, прихильності, визнання та любові, слід застосовувати метод схема-терапії (Якоб, Ван Гендерен, Брейкінг, 2015). Для лікування розладу емоційної депривації застосовують афірмаційну терапію, яка полягає у заміні емоційної на ефективну, впевнену та врівноважену особистість (Баарс, 2020).

Дієвою та клінічно обґрунтованою моделлю лікування дітей з емоційною депривацією є також сімейна терапія на основі прихильності (Даймонд, 2013), психодинамічна ігрова терапія, яка збагачує емоційний світ, розвиває мислення та мовлення, навчає навичкам саморегуляції (Меерсанд, Гілмор, 2018), а також арт-терапія, яка застосовується при роботі з невираженими почуттями, низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю та агресивністю (Дорсон, 2014).

Обговорення

Проаналізована нами література дає можливість зробити оптимістичний прогноз щодо можливості компенсації та подолання наслідків емоційної депривації у дітей. Ми бачимо, що на сьогодні для подолання наслідків емоційної депривації у молодших школярів використовуються лише опосередковані методи - адаптація, соціалізація, навчання, розвиток, корекція, консультація, психотерапія, супровід, реабілітація. Необхідно відмітити, що якщо вітчизняні науковці при роботі з емоційно депривованими дітьми надають перевагу застосуванню методів психологічної корекції та розвитку, то західна наукова думка спирається на використання методів консультування та психотерапії. Вибір міше-

ней вилу та методів корекції залежить не тільки від приналежності автора до певної психологічної школи, але й від диференціального розуміння детермінант емоційної депривації та її впливу на ті чи інші сфери особистості.

Проте, такі психотерапевтичні методи, як схема-терапія (Якоб, Ван Гендерен, Брейкінг, 2015), психологічне консультування в руслі психоаналізу (Аміанто, 2018), хоча і продемонстрували свою дієвість та ефективність в подоланні емоційної депривації, проте підходять більше для дорослих, вимагають тривалого часу, є не дуже розповсюдженими в Україні та висувають певні вимоги до особистості клієнта (зокрема до віку, рівня IQ, мотивації). Також треба враховувати той факт, що діти ще не володіють достатнім рівнем усвідомлення впливу емоційної депривації на їх свідомість та діяльність.

Широко розповсюджена модель психологічної корекції деприваційних порушень в умовах інтернатних закладів (Ярославцева, 2014; Пеньков, 2015; Гошовський, 2019), хоча і довела свою ефективність, проте, на нашу думку, має короткостроковий результат, оскільки довготривале перебування дітей в умовах емоційно збідненого середовища, незадоволення їх емоційних потреб, неможливість встановлення постійного емоційного зв'язку зі значимим дорослим, будуть джерелами ретравматизації дітей.

З іншого боку, застосування психокорекційного впливу на конкретні складові особистості, що зазнали деприваційного впливу (наприклад, направлені на корекцію агресивності, тривожності, низької самооцінки, конфліктності і т. д.) (Машкаринець-Бутко, 2013), є дуже важливими та дієвими, проте недостатніми. Оскільки наслідки емоційної депривації охоплюють широкий спектр порушень усієї психічної складової особистості, а не тільки її окремих компонентів, тому потрібно застосовувати методи, які будуть комплексно впливати на всі складові психічної сфери. Як показали результати нашого дослідження, цього можна досягти завдяки застосуванню системи психологічного супроводу прийомної сім'ї, в якому задіяні не тільки внутрішні ресурси родини, але й здійснюється психологічний корекційно-розвивальний вплив на негативні наслідки емоційної депривації у дітей.

Також, на нашу думку, зважаючи на проблеми у здоров'ї, навчанні, поведінці, наявності відстрочених та прихованих психічних розладів та психосоматичних захворювань, емоційно депривованим дітям необхідна комплексна допомога психологів, психотерапевтів, психіатрів, педагогів, вихователів, соціальних працівників та батьків (або осіб, які їх замінюють). Використання лише конкретного методу буде недостатнім, тому необхідно застосовувати систему супроводу сімей, в яких виявляється емоційна депривована дитина. Необхідно сприяти не лише подоланню окремих наслідків емоційної депривації у дітей, а перш за все, усувати причини її виникнення, які часто пов'язані з емоційно

несприятливими умовами середовища (сім'ї, навчального закладу, інтернату, соціальної групи), в якому перебуває дитина або недоліками виховання, що призводить до незадоволення емоційних потреб дитини або обезцінювання її емоцій. Тому з метою подолання негативних наслідків емоційної депривації у дітей необхідно застосовувати комплексний та системний підхід.

Для подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку ми розробили модель психологічного супроводу прийомної сім'ї. Під супроводом ми розуміємо систему зусиль батьків, педагогів, психологів, соціальних і медичних працівників, і самих дітей, спрямовану на формування орієнтаційного поля розвитку та корекції існуючих порушень.

Зупинимось докладніше на описі психологічної складової застосованої нами моделі супроводу дітей молодшого шкільного віку. Психологічна допомога емоційно депривованим дітям, як органічна складова процесу психологічного супроводу прийомних сімей, передбачала здійснення системи заходів, спрямованих на подолання негативних наслідків емоційної депривації в психологічній сфері, і розгорталася на тлі корекційно-розвивального процесу з використанням елементів психотерапії (Цумарева, 2017).

В ході психологічного супроводу дітей реалізовувався ряд функцій:

1. Діагностика наявності та ступеню вираженості емоційної депривації.

2. Складання прогнозу та розгляд шляхів та можливостей компенсації емоційної депривації.

3. Психологічна допомога (просвіта, профілактика, корекція, розвиток, консультування, психотерапія) при реалізації плану подолання наслідків емоційної депривації у молодших школярів.

В основу процесу подолання емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку ми поклали особистісно-орієнтований підхід, важливим положенням якого виступає пошук потенціалу розвитку з опорою на внутрішні ресурси дитини (ті особисті досягнення, які реально є в дитини і допомагали впоратися зі складними життєвими ситуаціями раніше).

Завданнями психологічного супроводу дітей з емоційною депривацією стало формування стійких поведінкових механізмів, що забезпечують стабільність саморегуляції внутрішніх емоційних процесів, розвиток емоційного інтелекту, подолання алекситимії, вироблення копінг-стратегій.

Принципами, на яких заснована програма психологічного супроводу емоційно депривованих дітей, стали комплексність, системність, безперервність, пріоритет інтересів дітей, профілактичний характер та створення діалогічного середовища взаємодії в прийомній сім'ї.

Основними методами, які ми використовували в роботі, були наступні: бесіда, словесні, настільні, друковані, рухливі ігри, вправи, малювання емоцій та зображення їх через пантоміму, прослуховування

мелодій, перегляд ілюстрацій та відео до емоційно насичених сюжетів, програвання етюдів. Окрім розвивально-корекційних технік нами були застосовані також елементи психотерапевтичних методів (символ-драми, арт-терапії (ігрової терапії, ізотерапії, музичної терапії, лялькотерапії, казкотерапії, драматерапії), позитивної психотерапії).

Корекційно-розвивальні заняття для молодших школярів проводилися у вільний від навчання час один раз на тиждень. Програма містила 20 занять по 2 години кожне. Тематика занять представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Тематичний план корекційно-розвивальних занять з подолання емоційної депривації у молодших школярів

Тематичні блоки	№ з/п	Назва заняття	Кількість годин
Ознайомлюючий	1	Знайомство в групі.	2
Інформативний	2	Знайомство зі світом емоцій.	2
	3	Як розпізнати емоції оточуючих?	2
Корекційно-розвиваючий	4	Чемність, тактовність, доброзичливість.	2
	5	Підвищення рівня самооцінки.	2
	6	Робота зі страхами.	2
	7	Зменшення рівня агресивності.	2
	8	Робота з образами.	2
	9	Зменшення рівня тривожності.	2
	10	Проблема сором'язливості та замкнутості.	2
	11	Робота з імпульсивністю та невражливостю.	2
	12	Конструктивне вирішення конфліктів	2
	13	Адекватні форми емоційного реагування на схвалення і зауваження.	2
	14	Правильне вираження гніву.	2
Закріплюючий	15	Як допомогти та втішити скривдженого. Піклування про оточуючих.	2
	16	Керування власними емоціями.	2
	17	Техніки зняття емоційної напруги.	2
	18	Як правильно виражати прихильність та любов.	2
	19	Розвиток позитивних емоційних відносин із сім'єю.	2
Заключний	20	Підсумки занять.	2

Ефективність застосованої нами моделі психологічного супроводу перевірялась нами шляхом проведення контрольного психодіагностичного дослідження, шляхом самозвітів дітей, спостережень, а також бесід із прийомними батьками. Аналіз узгодженості показників у факторній моделі емоційної депривації дав нам можливість оцінити можливість її подолання за допомогою запропонованої нами моделі психологічного супроводу.

Проведення факторного аналізу допомогло з'ясувати суму модальностей показників, які склали змістове наповнення кожного фактору емоційної депривації. Кожному із факторів ми дали номінативне визначення. Перейдемо до опису результатів кореляційного аналізу показників у рамках виділених нами шести факторів, на які припало найбільше семантичне навантаження: «емоційна незрілість», «тривожність та відчуття небезпеки», «вразливість «Я»», «визнання «Я»», «захист «Я»» та «соціальна адаптивність»:

Фактор 1. «Емоційна незрілість» характеризується значущим показником конкордації (множинної кореляції), який рівний 0,58. Цей показник хоча не володіє дуже високим рівнем узгодженості, проте ця узгодженість є статистично значущою, що говорить про те, що показники корелюють між собою не випадково. За допомогою парних кореляцій, ми виявили, що найкраще між собою корелюють наступні пари показників: «емоційне напруження» та «відхід у себе» (коефіцієнт кореляції рівний 0,53) та «емоційне напруження» й «розумова відсталість» (коефіцієнт кореляції рівний 0,53).

Фактор 2. «Тривожність чи відчуття небезпеки» характеризується значущим показником конкордації, рівним 0,54. Тут найкраще між собою корелюють наступні пари показників: «загальна тривожність» та «страх ситуації перевірки знань» (коефіцієнт кореляції рівний 0,35); «емпатична тенденція» та «екстрапунітивна реакція» (коефіцієнт кореляції

рівний 0,37).

Фактор 3. «Вразливість «Я» чи конфлікт» характеризується значущим показником конкордації, який рівний 0,45. У цьому факторі найкраще між собою корелюють такі показники: «депресія» та «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» (коефіцієнт кореляції рівний 0,42); «депресія» та «ворожість по відношенню до дорослих» (коефіцієнт кореляції рівний 0,5); «Емоційне напруження» та «асоціальність» (коефіцієнт кореляції рівний 0,55); «Емоційне напруження» та «депресія» (коефіцієнт кореляції рівний 0,39); «непосидючість» та «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» (коефіцієнт кореляції рівний 0,39).

Фактор 4. «Визнання «Я»» характеризується значущим показником конкордації, рівним 0,62, що свідчить про високу узгодженість в середині фактору. Найкраще між собою корелюють: «проблеми і страхи у відносинах із вчителями» та «фрустрація потреби в досягненні успіху» (коефіцієнт кореляції рівний 0,34); «фрустрація потреби в досягненні успіху» та «проблеми і страхи у відносинах із вчителями» (коефіцієнт кореляції рівний 0,34); «несприятливі умови середовища» та «проблеми і страхи у відносинах із вчителями» (коефіцієнт кореляції рівний -0,33). Тут прослідковується зворотній зв'язок: чим вищий показник «несприятливі умови середовища» тим менші значення показнику «проблеми і страхи у відносинах із вчителями».

Фактор 5. «Захист «Я» чи негативізм» характеризується ще більш високим значущим показником конкордації, який рівний 0,66. Це говорить про те, що показники добре узгоджені в середині фактору: «депресія» та «ворожість по відношенню до дорослих» (коефіцієнт кореляції рівний 0,5); «депресія» та «переживання соціального стресу» (коефіцієнт кореляції рівний -0,36). Тут прослідковується зворотній зв'язок: «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» та «непосидючість» (коефіцієнт кореляції рівний 0,39); «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» та «депресія» (коефіцієнт кореляції рівний 0,42).

Фактор 6. «Соціальна адаптивність» характеризується ще більш високим значущим показником конкордації, який рівний 0,68. Тут найкраще між собою корелюють наступні пари показників: «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» та «Необхідно-впертий тип реакції (N-P)» (коефіцієнт кореляції рівний -0,34). Зворотній зв'язок: «розумова відсталість» та «асоціальність» (коефіцієнт кореляції рівний 0,37); «асоціальність» та «розумова відсталість» (коефіцієнт кореляції рівний 0,37); «Необхідно-впертий тип реакції (N-P)» та «недовіра до нових людей, речей, ситуацій» (коефіцієнт кореляції рівний -0,34). Зворотній зв'язок: «тревожність по відношенню до дорослих» та «Фрустраційна толерантність (E1)» (коефіцієнт кореляції рівний 0,34).

Отже, виходячи із даних повторного дослідження в цілому, необхідно відмітити дієвість та

ефективність застосування методів арт-терапії, символдрами та позитивної психотерапії в напрямку подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку у поєднанні з методами психологічної корекції та розвитку. Зокрема, впровадження моделі психологічного супроводу прийомної сім'ї, дало змогу вплинути на низький рівень прояву емпатії, дезадаптивні форми поведінки, високі показники тривожності та низький рівень фрустраційної толерантності. Застосування корекційно-розвивальних методів дало можливість ознайомлення дітей з різними емоціями та почуттями, сприяло розвитку психомоторики, тілесної сфери, емоційної уяви, налагодженню внутрішньо групової взаємодії. Використання терапевтичних методів дало можливість більш глибоко проникнути в світ дитячих переживань, «доторкнутися» до несвідомого, розвивати емоційний інтелект.

Застосування елементів символдрами при психологічному супроводі емоційно депривованих молодших школярів дало можливість того, що уявляючи образи на задані теми (наприклад, «подорож по райдузі», «відпочинок на морі», «моє улюблене місце» і т. д.) молодші школярі розповідали групі про свої переживання, яскраво описували те, що вони «побачили» внутрішнім поглядом, описували звуки, предмети, кольори, які їх оточували.

Найпоширенішим методом, які ми застосували під час психологічного супроводу стало застосування нами арт-терапевтичних методик, які стали дієвими засобами не тільки у корекції негативних явищ, спричинених емоційною депривацією у молодших школярів, але й методом непрямої арт-терапевтичної діагностики структури та динаміки психічних процесів дітей (Цумарева, 2017).

Ігрова терапія дала можливість дітям у формі гри навчитися ефективно діяти у конфліктних ситуаціях, подолати відчуття соціальної ізоляції, навчитися асертивним формам вираження негативних емоцій.

Ізотерапія у формі малювання дала можливість «емоційної розрядки», вираження прихованих емоцій та почуттів, усвідомлення власного емоційного стану, а також стала проєкцією змістів внутрішнього світу дітей.

Музична терапія застосовувалася нами у вигляді прослуховування музики, малювання чи ліплення під музику, використання музичних композицій під час релаксаційних вправ. Загалом музична терапія сприяла гармонізації внутрішнього стану, досягнення ефекту заспокоєння, зниженню тривожності та агресії, зменшенню стресу.

Казкотерапія дала можливість обговорювати негативні вчинки героїв, аналізувати їхню поведінку, розвивати уяву, долати страхи, навчила бути толерантними, емпатичними.

Лялькотерапія у роботі з емоційно депривованими дітьми сприяла зниженню невротичності, страхів самовираження, сприяла підвищенню комунікативності. Маніпулюючи лялькою, діти змогли спробувати новий стиль відносин з оточуючими,

стали сміливіше висловлювати свої емоції та почуття.

Глинотерапія, а також ліплення з тіста та пластиліну допомогла у роботі із заниженою самооцінкою, подолання комплексу меншовартості, набуттю емоційної стабілізації та сприяла м'язовому розслабленню, зниженню невротичних та агресивних тенденцій.

Паперопластика сприяла не тільки розвитку дрібної моторики рук, окоміру, уважності, гнучкості мислення, але й формуванню посидючості, дала змогу вираженню експресивності та фантазії.

Драматерапія дала дітям можливість усвідомити та відреагувати власні почуття, розвинути власну спонтанність, емоційну пластичність, звільнитися від внутрішніх зажимів.

Також при організації психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку нами були застосовані деякі техніки позитивної психотерапії. Зокрема, використання техніки «Позитивна реінтерпретація» навчило дітей всебічно розглядати та аналізувати життєві ситуації, які трапляються з ними, а не судити про них однобоко, бачити в ній і позитивні, і негативні моменти, сприймати оточуючий світ у розмаїтті. Техніка «Тлумачення притч» допомогла дітям висловити власну думку, розмірковувати над наслідками поведінки героїв, знаходити смисли у подіях, інтерпретувати власне ставлення до життєвих ситуацій, сприяла роботі з переживаннями успіхів та прийняттям невдач.

Проте, застосування психотерапевтичних методів при роботі з емоційно депривованими дітьми має свої особливості, які необхідно враховувати при організації психологічного супроводу:

- психологу (психотерапевту) необхідно добре володіти психотерапевтичними методами (по можливості пройти спеціалізовані курси підвищення кваліфікації), перед тим як застосовувати у роботі з дітьми;

- при доборі методів психотерапії необхідно враховувати їх екологічність, відповідність віковому критерію та доступність їх за змістом;

- при проведенні занять необхідно звертати увагу та вчасно реагувати на зміни в емоційних станах та настрою дітей;

- необхідно постійно заохочувати та стимулювати дітей до вираження власних емоцій та почуттів,

Література

1. Брецько І. І. Психоемоційне вигорання підлітків в умовах сімейної депривації : монографія. Мукачево: МДУ, 2016. 293 с.

2. Головей Л. А., Рыбалко Е. Ф. Практикум по возрастной психологии : учеб. пособие. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 694 с.

3. Гошовська Д. Т. Емоційна депривація як негативний чинник формування патологічної особистості. *Особистісне зростання: теорія і практика* : збірник наукових праць за матеріалами IV Міжнародної

оскільки в ситуації емоційної депривації вони були заборонені, придушені та неусвідомлені;

- якщо при проведенні занять психолог зіштовхнеться з дитячими травматичними переживаннями, обов'язково необхідно їх винести на подальшу індивідуальну роботу;

- при підозрі на невротичні порушення, затримку психічного розвитку, емоційні та поведінкові розлади, що не є зоною нашої компетенції, ми рекомендували батькам звернутися до психотерапевтів та невропатологів.

Необхідно відмітити, що завдання, які ми ставили перед собою було досягнуто – завдяки участі в програмі психологічного супроводу ми домоглися формування стійких поведінкових механізмів, що забезпечують стабільність саморегуляції внутрішніх емоційних процесів, розвиток емоційного інтелекту, подолання алекситимії та вироблення ефективних копінг-стратегій у прийомних дітей молодшого шкільного віку.

Висновки

Таким чином, попередній аналіз ефективності розробленої нами моделі психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку дає можливість стверджувати дієвість застосування комплексного підходу до подолання наслідків емоційної депривації. Використання психотерапевтичних методів при супроводі емоційно депривованих молодших школярів є дієвим засобом у корекційно-розвивальній, консультативній та психотерапевтичній роботі. Застосування елементів психотерапії під час занять із дітьми, які зазнали деприваційного впливу, сприяє налагодженню втраченого емоційного благополуччя та розвитку емоційного інтелекту дітей. При використанні елементів психотерапевтичних методів зачіпаються одразу декілька аспектів роботи з дітьми: проєктивної психодіагностики, психокорекції та психотерапії, психопрофілактики, розвитку та навчання, що підвищує ефективність застосованої нами моделі психологічного супроводу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні апробації засобів психотерапії в програмах інтервенцій щодо подолання негативних наслідків емоційної депривації у дітей.

науково-практичної інтернет-конференції. Житомир. 2020. С. 76–78.

4. Гошовський Я. Психолого-педагогічні засади ресоціалізації депривованої особистості: основні концептуальні положення. *Resocjalizacja mlodocianych przestepcow na Ukraine i w Polsce : monografia* / Red. P. Husak. Lublin : Wydawnictwo POLIHYMNIA Spolka z.o.o. 2019. S. 74–97.

5. Гура Е. І. Психічні та поведінкові розлади у дітей підліткового віку, позбавлених батьківського піклування (клініка, діагностика, реабілітація) : дис.

... канд. мед. наук : 14.01.16. Дніпропетровськ, 2007. 179 с.

6. Гуцало. Е. У. Від теорії – до практики: дослідження малої соціальної групи (класу) студентами-практикантами педагогічного університету : навчально-методичний посібник. Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2011. 92 с.

7. Дерманова И. Б. Тест Розенцвейга (детский и взрослый варианты): учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 62 с.

8. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. Ужгород: Видавництво олександрії Гаркуші, 2012. 616 с.

9. Максименко О. Г. Соціально-батьківське виховання та його вплив на формування тенденції самодепривації психіки суб'єкта. *Вісник післядипломної освіти*, 2013. Вип. 9(2). С. 186–193. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9(2)_26) (дата звернення: 05.04.2021).

10. Машкаринець-Бутко А. І. Особливості розвитку дітей-вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*, 2013. № 27. С. 116–118.

11. Музыка О. О., Остринська В. М., Остринський В. В. Практикум з психодіагностики / укл. 2-ге вид., виправлене та доповнене. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2000. 160 с.

12. Пеньков А. Ю. Удосконалення профілактики порушень фізичного та нервово-психічного розвитку дітей з батьківською депривацією : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.10. Харків, 2015. 19 с.

13. Персиянцва С.В. Влияние родительской депривации на некоторые особенности психического развития детей младшего школьного возраста. *Инновации в образовании*, 2013. № 12. С. 85–91.

14. Ровенчак, О. Лик Х. Прояви емоційної депривації дітей українських трудових мігрантів. *Міждисциплінарні дослідження складних систем : збірник наукових праць*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. № 12. С. 27–36. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19749> (дата звернення: 05.04.2021).

15. Терлецька Ю. М. Психоемоційна депривація людини: основні аспекти. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р. № 5. Т. 1. С. 68–74. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.11>.

16. Уманская Е. Г. Развитие личности в условиях депривации. Москва: Прометей, 2013. 148 с.

17. Фурманов И. А., Фурманова Н. В. Психология депривированного ребенка : пособие для психологов и педагогов. Москва: Владос, 2019. 489 с.

18. Цумарева Н. В. Використання елементів арт-терапії при роботі з прийомними дітьми із емоційної депривацією. *Простір арт-терапії : збірник наукових праць. УМО, ВГО «Арт-терапевтична асоціація»*. Редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін, 2017. Київ: Золоті ворота, 2017. Вип.2 (22). С. 34–43.

19. Чебикин О. Я., Яцишина А. М. Особливості корекції емоційно-деструктивної поведінки учнів початкових класів. *Міжнародний науковий журнал : Науковий огляд*, 2018. Т. 9 Вип. 52. С.189–212.

20. Ярославцева И. В. Психическая депривация в детском и подростковом возрасте. Иркутск: Иркутский государственный университет, 2014. 190 с.

21. Amianto F., Spalatro A. V., Rainis M., Andriulli C., Lavagnino L, Abbate-Daga G., Fassino S. Childhood emotional abuse and neglect in obese patients with and without binge eating disorder: Personality and psychopathology correlates in adulthood. *Psychiatry Research*, 2018. Vol. 269. P. 692–699. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.08.089>.

22. Baars C. W., Terruwe A. A., Baars S. M., Shayne B. N. Healing the Unaffirmed: Recognizing Emotional Deprivation. N. Y.: Alba House; Revised, Updated edition, 2020. 221 p.

23. Diamond G. M. Attachment-based family therapy interventions. *Psychotherapy (Chic)*. 2014. Mar. 51(1):15-9. DOI: [10.1037/a0032689](https://doi.org/10.1037/a0032689). Epub 2013 Sep 23. PMID: 24059739.

24. Dorson J. A. Art Therapy For Children : Activities for Individuals and Small Groups. Published by Createspace Independent Publishing Platform, United States. 2014. 118 p.

25. Jacob G., Genderen H. V., Seehauer L. Breaking Negative Thinking Patterns : A Schema Therapy Self-Help and Support Book Wiley-Blackwell. Kindle Edition, 2015. 200 p.

26. Kinley S. Place of orphans in society. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*. 2018. № 1. P. 359–362. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020872817732377>.

27. Meersand P., Gilmore K. J., Play Therapy. A Psychodynamic Primer for the Treatment of Young Children. Arlington: The American Psychiatric Association Publishing, 2018. 484 p.

28. Pitula C. E., DePasquale C. E. Mliner S. B., Gunnar M. R. Peer problems among postinstitutionalized, internationally adopted children: relations to hypocortisolism, parenting quality, and ADHD symptoms. *Child Development*, 2017. Volume 90, Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.12986>.

29. Rogol A. D. Emotional deprivation in children: growth faltering and reversible hypopituitarism. *Front Endocrinol (Lausanne)*, 2020. 11. DOI: <https://doi.org/10.3389/fendo.2020.596144>.

30. Savenkova I., Didukh M., Khazratova N., Snyadanko I. Psychosomatic unity of human from the position of chronopsychology on the example of ischemic disorders and heart diseases. *Electronic Journal of General Medicine*, 2019. Vol. 16(6). Article No: em157. DOI: <https://doi.org/10.29333/ejgm/114263>.

31. Tottenham N., Hare T. A., Quinn B. T., McCarry T. W., Nurse M., Gilhooly T., ... Casey B. J. Prolonged institutional rearing is associated with atypically large amygdala volume and difficulties in emotion regulation. *Developmental Science*, 2010. 13(1),

P. 46–61. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00852.x>.

32. Wink P. *Prima Donna: The Psychology of Maria Callas*. Oxford University Press, 2020. 296.

References

1. Bretsko, I. I. (2016). *Psykhoemotsiine vyhorannia pidlitkiv v umovakh simeinoi depyvatsii [Psycho-emotional burnout of adolescents in conditions of family deprivation]*. Mukachevo: MDU [in Ukrainian].
2. Holovey, L. A., Ryibalko, E. F. (2002). *Praktikum po vozrastnoy psikhologii [Workshop on developmental psychology]*. Saint-Petersburg: Rech [In Russian].
3. Hoshovska, D. T. (2020). Emotsiina depyvatsiia yak nehatyvnyi chynnyk formuvannia patolohichnoi osobystosti [Emotional deprivation as a negative factor in the formation of pathological personality]. *Osobystisne zrostantia: teoriia i praktyka – Personal growth: theory and practice*. (pp. 76–78). *Proceedings of the IV International Scientific and Practical Internet Conference*. Zhytomyr [in Ukrainian].
4. Hoshovskyi, Ya. (2019). *Psykhologo-pedahohichni zasady resotsializatsii depyvovanoi osobystosti: osnovni kontseptualni polozhennia. Resocjalizacija mlodocianykh przestepcow na Ukraine i w Polsce [Psychological and pedagogical principles of resocialization of the deprived person: basic conceptual provisions. Resocialization of young people in Ukraine and Poland]*. P. Husak (Ed.). Lublin: Wydawnictwo POLIHYMNIA Spolka z o.o., pp. 74–97 [in Ukrainian].
5. Hura, E. I. (2007). Psykhichni ta povedinkovi rozlady u ditei pidlitkovoho viku, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia (klinika, diahnozyka, reabilitatsiia) [Mental and behavioral disorders in adolescents deprived of parental care (clinic, diagnosis, rehabilitation)]. *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
6. Hutsalo, E. U. (2011). *Vid teorii – do praktyky: doslidzhennia maloi sotsialnoi hrupy (klasu) studentamy-praktykantamy pedahohichnoho universytetu [From theory to practice: the study of a small social group (class) by students-trainees of the pedagogical university]*. Kirovohrad: RVV KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka [in Ukrainian].
7. Dermanova, I. B. (2002). *Test Rozentsveyga (detskiy i vzroslyiy varianty) [Rosenzweig Test (for children and adults)]*. Saint-Petersburg: Rech [In Russian].
8. Lemak, M. V., Petryshche, V. Iu. (2012). *Psykhologu dlia roboty. Diahnostychni metodyky [Psychologist for work. Diagnostic techniques]*. Uzhhorod: Vydavnytstvo oleksandry Harkushi [in Ukrainian].
9. Maksymenko, O. H. (2013). Sotsialno-batkivske vykhovannia ta yoho vplyv na formuvannia tendentsii samodepyvatsii psykhiky subiekta [Socio-parental upbringing and its influence on the formation of the tendency of self-deprivation of the subject's psyche]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity - Bulletin of postgraduate education*, 9(2), 186–193. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9(2)_26) (appeal date: 05.04.2021) [in Ukrainian].
10. Mashkarynets-Butko, A. I. (2013). Osoblyvosti rozvytku ditei-vykhovantsiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ [Features of development of children-pupils of boarding school]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohika, sotsialna robota - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Pedagogy, social work*, 27, 116-118 [in Ukrainian].
11. Muzyka, O. O., Ostrynska, V. M., Ostrynskyi, V. V. (2000). *Praktykum z psykhodiahnozyky [Workshop on psychodiagnostics]*. Zhytomyr State University named after Ivan Franko [in Ukrainian].
12. Penkov, A. Iu. (2015). Udoskonalennia profilaktyky porushen fizychnoho ta nervovopsykhichnoho rozvytku ditei z batkivskoiu depyvatsiieu [Improving the prevention of physical and neuropsychological disorders in children with parental deprivation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
13. Persiyanceva, S. V. (2013). Vliyanie roditelskoy depryvatsii na nekotorye osobennosti psicheskogo razvitiya detey mladshego shkolnogo vozrasta [The influence of parental deprivation on some features of the mental development of primary school children]. *Innovatsii v obrazovanii – Innovation in education*, 12, 85–91 [In Russian].
14. Rovenchak, O. & Ilyk Kh. (2018). Proiavy emotsiinoi depyvatsii ditei ukraïnskykh trudovykh mihrantiv [Manifestations of emotional deprivation of children of Ukrainian labor migrants]. *Mizhdystsypynarni doslidzhennia skladnykh system – Interdisciplinary research of complex systems*, 12, 27–36. Kyiv. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19749> (appeal date: 05.04.2021) [in Ukrainian].
15. Terletska, Yu. M. (2019). Psykhoemotsiina depyvatsiia liudyny: osnovni aspekty [Psycho-emotional deprivation of a person: main aspects]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii – Theory and practice of modern psychology*, 1(5), 68–74. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.11> [in Ukrainian].
16. Umanskaya, E. G. (2013). Razvitie lichnosti v usloviyah depryvatsii [Personal development under conditions of deprivation]. Moscow: Prometey [in Russian].
17. Furmanov, I. A. & Furmanova, N. V. (2019). *Psihologiya deprivirovannogo rebenka [The psychology of a deprived child]*. Moscow: VladoS [In Russian].
18. Tsumarieva, N. V. (2017). Vykorystannia elementiv art-terapii pry roboti z pryiomnymy ditmy iz emotsiinoi depyvatsiieu [Using elements of art therapy when working with foster children with emotional deprivation.]. Lushyn, P. V., Chuprykov, A. P. (Eds.). *Prostir art-terapii – Space of art therapy*, 2 (22), 34–43. Kyiv: Zoloti vorota [in Ukrainian].
19. Chebykin, O. Ya. & Yatsyshyna, A. M. (2018). Osoblyvosti korektsii emotsiino-destruktyvnoi povedinky uchniv pochatkovykh klasiv [Features of correction of emotionally destructive behavior of primary school students]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal: Naukovyi ohliad – International Scientific Journal: Scientific Review*, 52(9), 189–212 [in Ukrainian].

20. YAroslavceva, I. V. (2014). Psihicheskaya deprivaciya v detskom i podrostkovom vozraste [Mental deprivation in childhood and adolescence]. Irkutsk: Irkutskij gosudarstvennyj universitet [in Russian].
21. Amianto, F. & Spalatro, A. V., & Rainis, M., & Andriulli, C., & Lavagnino, L., & Abbate-Daga, G. et al. Fassino, S. (2018). Childhood emotional abuse and neglect in obese patients with and without binge eating disorder: Personality and psychopathology correlates in adulthood. *Psychiatry Research*, Vol. 269. pp. 692-699. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.08.089> [in English].
22. Baars, C. W. & Terruwe, A. A. & Baars, S. M. & Shayne, B. N. (2020). Healing the Unaffirmed: Recognizing Emotional Deprivation. N. Y.: Alba House; Revised, Updated edition [in English].
23. Diamond, G. M. (2014). Attachment-based family therapy interventions. *Psychotherapy (Chic)*. Mar. 51(1):15-9. DOI: [10.1037/a0032689](https://doi.org/10.1037/a0032689). Epub 2013 Sep 23. PMID: [24059739](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24059739/) [in English].
24. Dorson, J. A. (2014). Art Therapy For Children : Activities for Individuals and Small Groups. Published by Createspace Independent Publishing Platform, United States [in English].
25. Jacob, G. & Genderen, H. V. & Seehauer, L. (2015) Breaking Negative Thinking Patterns : A Schema Therapy Self-Help and Support Book Wiley-Blackwell. Kindle Edition [In English].
26. Kinley, S. (2018). Place of orphans in society. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 359–362. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020872817732377> [In English].
27. Meersand, P. & Gilmore, K. J. (2018). Play Therapy. A Psychodynamic Primer for the Treatment of Young Children. Arlington: The American Psychiatric Association Publishing [In English].
28. Pitula, C. E. & DePasquale, C. E. & Mliner, S. B. , & Gunnar M. R. (2017). Peer problems among postinstitutionalized, internationally adopted children: relations to hypocortisolism, parenting quality, and ADHD symptoms. *Child Development*, Vol. 90, Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.12986> [In English].
29. Rogol, A. D. (2020). Emotional deprivation in children: growth faltering and reversible hypopituitarism. *Front Endocrinol (Lausanne)*, 11. DOI: <https://doi.org/10.3389/fendo.2020.596144> [In English].
30. Savenkova, I. & Didukh, M. & Khazratova, N. & Snyadanko, I. (2019). Psychosomatic unity of human from the position of chronopsychology on the example of ischemic disorders and heart diseases. *Electronic Journal of General Medicine*, Vol. 16(6). Article No: em157. DOI: <https://doi.org/10.29333/ejgm/114263> [In English].
31. Tottenham, N. & Hare, T. A. & Quinn, B. T. & McCarry, T. W. & Nurse, M. & Gilhooly, T. et al, Casey, B. J. (2010). Prolonged institutional rearing is associated with atypically large amygdala volume and difficulties in emotion regulation. *Developmental Science*, 13(1), pp. 46–61. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00852.x> [In English].
32. Wink, P. (2020). Prima Donna: The Psychology of Maria Callas. Oxford University Press [In English].

Iryna Savenkova,

*Doctor of Psychological Sciences, Full Professor,
Head of the Department of Psychology and Social Sciences,
Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv,
24, Nikolskaya Street, Mykolaiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0081-9297>,*

Natalia Tsumarieva,

*Senior Lecturer of Psychology and Pedagogy Department,
Kropivnitsky Institute of Private Higher Educational Institution «University of Modern Knowledge»,
40, Poltavska Street, Kropyvnytskyi, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>*

PSYCHOTHERAPEUTIC METHODS APPLICATION IN FOLLOW-UP OF EMOTIONALLY DEPRIVED ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN

Hardships experienced many times in the family and outside it in the past, have a negative impact on formation of children's personality. Emotional deprivation is one of such factors. Long-term stay of elementary school children under emotional deprivation conditions results in a whole number of adverse effects. Being directly dependent on environment adverse changes and impacts emotional sphere is most vulnerable in this respect. The range of emotional deprivation adverse effects on elementary school children is quite wide: from mild emotional disorders that can be corrected with the help of correctional and developmental activities to severe mental disorders and diseases that require long-term treatment. Thus, the situation of emotional deprivation requires the use of prophylactic, corrective and rehabilitative actions. The purpose of the article is to reveal the features of psychotherapeutic methods application in arranging psychological follow-up of emotionally deprived elementary school children. To achieve the determined purpose we've applied a mix of speculative (analysis, synthesis, comparison and generalization) and empiric (observation, survey, talk, expert evaluations, testing, quantitative and qualitative evaluation of the results obtained) research methods. The results of the literature sources analysis let us sum up by saying that such methods as adaptation,

socialization, learning, development, correction, counseling, psychotherapy, follow-up and rehabilitation may be applied to cope with children's emotional deprivation. We consider follow-up to be the most effective and comprehensive method. The psychological follow-up model developed and tested by us includes support provided to foster families in the course of coping with children's emotional deprivation adverse effects and is based on the system of working with foster children and parents, as well as on conducting joint classes involving parents and children. We've applied various psychological correction and development methods (talk, games, exercises, drawing, fantasizing and relaxation) in combination with psychotherapeutic methods (symbol drama, art therapy and positive psychotherapy) to conduct psychological follow-up of children. Effectiveness and efficiency of the emotionally deprived elementary school children psychological follow-up model developed by us has been tested on the ground of repetitive psychodiagnostic testing and comparing its results of control and experimental groups. The application of remedial methods in combination with psychotherapeutic methods has made it possible to obtain constant and long-lasting results in emotional deprivation evidences reducing and elementary school children emotional intelligence level raising.

Keywords: emotional deprivation, elementary school children, emotional deprivation effects, psychological follow-up, psychological correction, psychotherapy, emotional intelligence.

Подано до редакції 06.04.2021

UDC: 159.923:159.964.21

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-2-2>

Serhii Dolynnyi,

PhD student,

Department of Psychology and Social Work,

Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky,

32, Ostrozhskogo Str., Vinnitsa, Ukraine,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7146-6383>

PERSONALITY PSYCHOLOGY IN THE CONTEXT OF CONFLICT INTERPRITATIONS

The article analyzes the most important psychological preconditions of a conflict situation on the basis of which the strategy and tactics of people's behavior in case of differences of their interests are formed. The main psychological models of conflict are presented in the study, which is used to interpret sociotypes that highlight the psychological portrait of the individual in the perspective of modernity. The purpose of the study is to substantiate the causal dysfunctions in the implementation of conflict situations and highlight ideas for avoiding conflict demonstrated by the individual. The study used the Keirse questionnaire to assess the temperament of participants and K. N. Thomas' methodology to determine their typical ways of responding to a conflict situation, which identified the tendency of sociotypes to rivalry and cooperation, the desire for compromise, conflict avoidance and flexibility in decision making. The article considers a concept of personality types and their interaction in the structure of interpersonal relationships. According to the methodology of D. Keirse, which is based on the typology of Carl Jung and the theory of information metabolism of A. Kempynsky, there are 16 types of information sharing between individuals. The formation of a sensitive image of a person as an adequate information subject characterizes the problem of defining a person's personality in a continuous flow of information, communicative perceptions, innovative competencies and different value systems. Having followed the method of K. N. Thomas that is designed to determine the typical ways of individuals' responds to conflict situations, we determine an inclination of the above mentioned sociotypes to competition and cooperation, as well as desire to compromise and avoid conflicts, and flexibility in decision making. In the framework of the Socionic model, the subjects of information influences make adequate assessment of their potential, find appropriate ways of self-realization, competitively and objectively perceive the abilities of others in order to form a harmonious relationship with them. The problem that arises in a conflict always stands in the way of the implementation of goals, which refer to both the interests and fears of person. Barriers that work against the implementation of needs and interests in a conflict are always associated with communication, since other people's activities are often perceived as a dissonance of individual and his/her environment. A mixture of contradictions caused by different types of experience and behavior, character traits and other factors of interpersonal interaction provide the basis of conflict. The conceptual importance of personality covers a wide range of internal mental processes that determine the features of human behavior in different situations. The objective conflict management is the only way that leads to positive dynamics in the conflict of interest, with the main criterion being the ability to compromise, based on the understanding that contradictions can give ground to the development that, in its turn, can bring about effective cooperation.

Keywords: sociotype, personality, conflict situation, conflict management, social group, factors of interpersonal interaction.